

Tema 21. El tractament legal dels menors d'edat: els menors de 14 anys, i els majors de 14 anys i menors de 18. El procés penal davant la jurisdicció de menors: estructura de les diferents fases del procediment. La competència del jutge de menors, l'actuació del ministeri fiscal, el paper de la defensa. Les víctimes i els perjudicats i l'acusació particular. El règim dels recursos. El tractament legal de la responsabilitat civil

Esquema

- I. El tractament legal dels menors d'edat: els menors de 14 anys, i els majors de 14 anys i menors de 18
 1. Introducció
 2. Els majors de 14 anys i menors de 18
 3. Les bases de la responsabilitat penal dels menors
 4. Determinació de l'edat
 5. Els menors de 14 anys
- II. El procés penal davant la jurisdicció de menors: estructura de les diferents fases del procediment
 1. La fase d'instrucció
 2. La fase intermèdia
 3. La fase d'audiència o de judici oral
- III. La competència del jutge de menors, l'actuació del ministeri fiscal, el paper de la defensa
 1. La competència dels diferents òrgans judicials de menors
 2. L'actuació del ministeri fiscal
 - 2.1. La instrucció dels procediments pels fets delictius comesos pels majors de 14 anys i menors de 18.
 - 2.2. La formulació de l'acusació contra el menor
 - 2.3. La defensa dels interessos del menor
 - 2.4. La participació en el control de l'execució de les mesures
 3. El paper de la defensa
- IV. Les víctimes i els perjudicats i l'acusació particular
 1. Els drets de les víctimes i els perjudicats
 2. L'exercici de l'acusació particular
- V. El règim dels recursos
 1. Recursos contra les resolucions dels jutges de menors
 2. Recursos contra les resolucions dels secretaris judicials
 3. Recurs de cassació per a la unificació de doctrina
- VI. El tractament legal de la responsabilitat civil
 1. Les persones responsables civilment
 2. Informació al/s perjudicat/s del dret a exercir l'acció civil
 3. L'exercici de l'acció de responsabilitat civil
 4. El procediment de responsabilitat civil

I. El tractament legal dels menors d'edat: els menors de 14 anys, i els majors de 14 anys i menors de 18

1. Introducció

A diferència de la legislació de tribunals tutelars de menors de 1948, que estenia la jurisdicció de menors a qualsevol menor de 16 anys, o de la posterior i provisional Llei orgànica 4/1992, que s'aplicava als majors de 12 anys i menors de 16, el legislador de la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM) va optar, en l'article 1.1, per delimitar l'àmbit subjectiu d'aplicació de la norma als majors de 14 anys i menors de 18.

2. Els majors de 14 anys i menors de 18

El límit màxim dels 18 anys està condicionat i predeterminat per l'article 19 del Codi penal (CP).

L'elecció de posar el límit mínim als 14 anys va ser una de les decisions del legislador de la Llei orgànica 5/2000. En el Codi penal s'al·ludeix al límit màxim (18 anys), però no al límit mínim. Tampoc no hi ha cap text internacional vinculant que determini l'edat mínima. La Convenció sobre els Drets de l'Infant de 1989 estableix que els estats han d'establir una edat mínima per sota de la qual s'ha de considerar que l'infant no té la capacitat d'infringir la llei, però no determina una edat concreta i deixa l'elecció a cada Estat.

L'edat d'inici de la responsabilitat penal, és a dir, l'edat a partir de la qual es considera necessari reaccionar penalment davant les conductes delictives dels menors d'edat, és una decisió de política criminal sobirana de cada Estat que depèn de molts factors: la concepció imperant en la societat sobre el menor; el grau de tolerància de la societat davant les infraccions comeses pels menors, les alternatives existents en el sistema penal, la tradició jurídica del país, etc. És una edat que l'Estat pot decidir modificar si es modifiquen les condicions sobre les quals es va fonamentat la seva determinació.

L'exposició de motius de la LORPM va justificar l'elecció de l'edat de 14 anys a partir de «la convicció que les infraccions comeses pels menors d'aquesta edat són en general irrellevants i que, en els escassos supòsits que aquelles puguin produir alarma social, són suficients per donar-los una resposta igualment adequada als àmbits familiar i assistencial civil, sense necessitat de la intervenció de l'aparell judicial sancionador de l'Estat».

Entre els estats de la Unió Europea no hi ha una edat única d'inici de la responsabilitat penal dels menors, tot i que són majoria els països que l'han establert als 14 anys, per exemple, Àustria, Alemanya, Estònia, Hongria, Itàlia, Letònia, Lituània i Eslovènia.

El l'article 69 CP també havia previst la possibilitat d'aplicar la LORPM als majors de 18 anys i menors de 21 «en els casos i amb els requisits que la llei disposi».

L'article 4 LORPM, en el seu redactat original, va determinar els casos on es podia aplicar la llei als majors de 18 anys i menors de 21, però aquest article va quedar en suspens en la primera reforma de la LORPM, feta per la Llei orgànica 7/2000, mentre

que en la darrera reforma, feta per la Llei orgànica 8/2006, la redacció de l'article 4 ha estat substituïda definitivament per una redacció dedicada a les víctimes; per tant, actualment, la LORPM només és aplicable als menors d'entre 14 i 18 anys, i en cap cas als majors d'aquesta edat.

3. Les bases de la responsabilitat penal dels menors

D'acord amb l'article 5 LORPM, aquesta llei únicament es pot aplicar al major de 14 anys i menor de 18 si es donen, alhora, els dos requisits següents:

- a) Que el menor *hagi comès un fet tipificat com a delicte o falta* en el CP o en les lleis penals especials.

La LORPM exigeix que la conducta del menor sigui delicte o falta tipificada en el dret penal. Queda exclosa de l'aplicació de la LORPM qualsevol altra conducta irregular d'un menor que no sigui constitutiva d'infracció penal tipificada.

No obstant això, s'ha de tenir present que amb la reforma del Codi penal operada per les lleis orgàniques 1/2015 i 2/2015, de 30 de març, que suprimeix el llibre III del Codi penal dedicat a les «Faltes i les seves penes», totes les referències a les *faltes* que fa la Llei orgànica 5/2000 s'han d'entendre fetes als *delictes lleus* del CP.

- b) Que no concorri en el menor cap de les *causes d'exempció o extinció de la responsabilitat criminal* previstes en el CP.

Evidentment, no es podria imposar a un menor una sanció penal en circumstàncies on un adult tampoc no seria sancionat penalment. Per aquest motiu, no es pot sancionar al menor en qui concorrin les circumstàncies d'*exempció de la responsabilitat penal* previstes en els apartats 4t a 7è de l'article 20 CP (legítima defensa, estat de necessitat, por insuperable o compliment d'un deure, ofici o càrrec). Tampoc si hi concorren les circumstàncies d'*exclusió de la responsabilitat penal*, com l'*error invencible* de l'article 14 CP o les *excuses absolutòries* previstes en algunes figures delictives. Tampoc no pot ser sancionat el menor en els casos d'*extinció de la responsabilitat criminal*, previstos en l'article 130 CP.

No obstant això, l'article 5.2 LORPM ha previst que si en el menor concorre alguna de les circumstàncies d'exempció de la responsabilitat penal previstes en els apartats 1r, 2n i 3r de l'article 20 CP (anomalies psíquiques, intoxicació plena o dependència de substàncies tòxiques o estupefaents, o alteracions de la percepció des del naixement) el jutge de menors *només* el pot imposar, si és necessari, alguna de les mesures terapèutiques descrites en l'article 7.1, lletres d) i e) LORPM, que són les *d'internament terapèutic en règim tancat, semiobert o obert* i de *tractament ambulatori*.

4. Determinació de l'edat

L'article 5.3 LORPM estableix que l'edat sempre s'ha d'entendre referida al «moment de la comissió dels fets». És a dir, el que importa per determinar si una persona entra dins de l'àmbit d'aplicació de la Llei és que tingui més de 14 anys i menys de 18 en el moment que comet el fet delictiu, i no té cap rellevància que la persona hagi superat l'edat abans de l'inici del procediment o durant la seva tramitació.

La doctrina i la jurisprudència dominants consideren que, a efectes penals, l'edat s'ha de fixar *de moment a moment*, és a dir, si consta certificació literal de naixement amb l'hora exacta del naixement, aquesta hora s'ha de posar en relació amb l'hora de la comissió del fet per poder determinar si en aquell moment la persona era major de 14 anys i menor de 18. Si no hi consta l'hora exacta del naixement s'ha de presumir, a efectes penals, que el naixement es va produir en l'últim minut del dia dels fets.

5. Els menors de 14 anys

L'article 3 LORPM estableix: «Quan l'autor dels fets sigui menor de catorze anys, no se li exigeixen responsabilitats d'acord amb aquesta Llei, sinó que se li aplica el que disposen les normes sobre protecció de menors que preveuen el Codi civil i les altres disposicions vigents. El ministeri fiscal ha de remetre a l'entitat pública de protecció de menors el testimoni dels particulars que consideri necessaris respecte al menor, a fi de valorar la seva situació, i l'entitat esmentada ha de promoure les mesures de protecció adequades a les seves circumstàncies d'acord amb el que disposa la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener».

D'acord amb aquest article, els menors de 14 anys no són responsables penals mai, sigui quina sigui la gravetat del fet delictiu comès.

En aquests casos, la LORPM preveu que el ministeri fiscal ha de remetre testimoni a l'entitat pública de protecció de menors de cada territori a efectes que aquesta entitat analitzi el cas i valori si s'ha d'adoptar alguna mesura de protecció d'acord amb la legislació civil i de protecció de menors vigent.

Ara bé, cal aclarir que l'entitat pública només pot adoptar una mesura de protecció si el menor està en alguna de les causes de desemparament o de risc previstes en la legislació civil i de protecció de menors. Si el menor no està en aquesta situació, la comissió del fet delictiu, sigui quina en sigui la gravetat, no pot justificar per si mateixa l'adopció d'aquestes mesures. Així ho ha establert l'article 8.6 del Reglament de la LORPM.

II. El procés penal davant la jurisdicció de menors: estructura de les diferents fases del procediment

Al igual de qualsevol procés penal, el procés penal davant la jurisdicció de menors consta de tres fases diferenciades: la *fase d'instrucció*, la *fase intermèdia* i la *fase de judici oral*.

1. La fase d'instrucció

La fase d'instrucció s'obre amb un *acord formal d'incoació d'expedient* pronunciat pel fiscal de menors (art. 16.3 LORPM), fonamentat en les dues circumstàncies següents:

- a) Que el ministeri fiscal hagi tingut coneixement (per denúncia, atestat policial, d'ofici o per comunicat d'un òrgan judicial penal) d'uns fets presumptament constitutius de delictes que incriminin un menor o més, majors de 14 anys i menors de 18.

- b) Que no es donin les circumstàncies que permeten al fiscal *desistir* de la incoació de l'expedient, previstes en l'article 18 de la Llei: que es tracti del primer fet delictiu del menor denunciat davant la fiscalia i que aquest sigui una falta (a partir de la reforma del CP de 2015 aquesta referència s'ha d'entendre feta als delictes lleus), o un delictes menys greu sense violència o intimidació.

El fiscal ha d'incoar un procediment o expedient per cada fet delictiu, llevat del cas que es tracti de diversos fets delictius connexos; en aquest cas, incoa un únic procediment o expedient per a tots els fets.

Un cop incoat l'expedient, el fiscal ho ha de comunicar al menor i als seus representants legals, per tal que designin advocat; al perjudicat o perjudicats, per oferir-los les accions penals i civils que els corresponguin; i al jutge de menors, perquè en tingui coneixement.

Durant la fase d'instrucció, el ministeri fiscal du a terme totes les diligències d'instrucció que consideri oportunes i les que admeti de les sol·licitades per les parts (lletat del menor o acusador particular). No obstant això, les diligències que afectin a drets fonamentals de les persones no les pot practicar el ministeri fiscal per si mateix i les ha de sol·licitar al jutge de menors, que és l'únic competent per autoritzar-les.

En aquesta mateixa fase d'instrucció, el ministeri fiscal ha de sol·licitar a *l'equip tècnic*, «l'elaboració d'un informe o l'actualització dels informes emesos anteriorment, que li ha de lliurar en el termini màxim de deu dies, prorrogable per un període no superior a un mes en casos de gran complexitat, sobre la situació psicològica, educativa i familiar del menor, així com sobre el seu entorn social, i en general sobre qualsevol altra circumstància rellevant als efectes de l'adopció d'alguna de les mesures que preveu aquesta Llei», segons disposa l'article 27 LORPM. Aquest informe és preceptiu, però no és vinculant.

El ministeri fiscal, d'ofici o a petició de l'equip tècnic, també pot demanar a l'equip esmentat que intenti un *procés de mediació* entre el menor, presumpte autor dels fets, i la víctima o el perjudicat. Si la mediació acaba amb *la conciliació* o *la reparació*, en els termes previstos en l'article 19 LORPM, el ministeri fiscal pot sol·licitar del jutge de menors el sobreseïment de la causa. Perquè el fiscal pugui autoritzar la mediació, els fets han de ser una falta (a partir de la reforma del CP de 2015 aquesta referència s'ha d'entendre feta als delictes lleus), o un delictes menys greu, sense violència ni intimidació greu.

Quan el fiscal doni per conclosa la instrucció, ha de comunicar l'expedient al jutge de menors *amb un escrit* en el qual ha d'optar per alguna d'aquestes dues possibilitats, segons estableix l'article 30 LORPM:

- a) *Formular l'acusació contra el menor*, en la qual ha de constar la descripció dels fets, la seva valoració jurídica, el grau de participació del menor, una breu ressenya de les circumstàncies personals i socials del menor, la proposició d'alguna mesura de les previstes en la LORPM amb l'exposició raonada dels

fonaments jurídics i educatius que l'aconsellin, i, si escau, l'exigència de responsabilitat civil (art. 30.1 LORPM). En el mateix escrit d'acusació, també ha de proposar la prova de la qual intenti valer-se per fonamentar l'acusació.

- b) *Demandar el sobreseïment de la causa.* El ministeri fiscal també pot sol·licitar al jutge de menors el sobreseïment de les actuacions, fonamentat en algun dels motius de sobreseïment que preveu la Llei d'enjudiciament criminal, o perquè consideri que es dóna algú dels motius que permeten el sobreseïment dels articles 27.4 o 19.4 LORPM.

2. La fase intermèdia

La fase intermèdia en un procés penal serveix al jutge per decidir si ha d'obrir la fase de judici oral o, per contra, si ha de procedir al sobreseïment i arxivament de la causa.

En el procediment de menors, la decisió la pren el jutge de menors en vista de la petició del ministeri fiscal, de l'escrit d'al·legacions fet per l'acusador particular, si n'hi ha, i de l'escrit de defensa fet pel lletrat del menor (art. 31 LORPM).

Un cop rebuts aquests escrits, el jutge de menors pot prendre alguna de les decisions previstes en els articles 31, 32 i 33 LORPM:

- a) *Ordenar el sobreseïment de la causa* (art. 33 b) i c) LORPM), perquè consideri que es donen les circumstàncies de sobreseïment previstes a Llei d'enjudiciament criminal, o alguna de les previstes en els articles 27.4 o 19.4 LORPM.
- b) *Remetre la causa a un jutjat penal*, perquè consideri el jutge de menors que no és competent per conèixer del procediment (per exemple, si es demostra durant la instrucció que en el moment dels fets l'autor era major d'edat penal).
- c) *Convocar un acte de compareixença per dictar sentència de conformitat*, si el menor i el seu lletrat es conformen amb la mesura sol·licitada pel ministeri fiscal o l'acusació particular en l'escrit d'al·legacions, sempre que aquesta mesura no sigui la d'internament (art. 32 LORPM).
- d) *Dictar interlocutòria d'obertura d'audiència o de judici oral*

3. La fase d'audiència o de judici oral

Aquesta fase s'inicia amb una interlocutòria del jutge de menors d'obertura d'audiència o de judici oral. En aquesta interlocutòria ha d'admetre o denegar les proves proposades per les parts i assenyalar el dia i l'hora en què ha de començar l'audiència o el judici oral.

D'acord amb l'article 35 LORPM, a l'acte d'audiència o judici hi han d'assistir, necessàriament, les persones següents: el menor, assistit del seu lletrat; el fiscal de menors; l'acusador particular, si n'hi ha, representat pel seu lletrat; el demandant civil, si n'hi ha, representat pel seu lletrat; el representant de l'equip tècnic que hagi fet l'informe sobre el menor en la fase d'instrucció; el representant de l'entitat pública si el

menor ha estat en mesura cautelar; la resta de persones citades pel jutge a proposta de les parts.

També poden assistir-hi (no és preceptiu) els responsables civils assistits pel seu lletrat i els pares o representants legals del menor.

L'acte d'audiència o judici és públic, però el jutge pot disposar, en interès del menor imputat o de la víctima, que les sessions no siguin públiques. En cap cas no és permesa la presència de mitjans de comunicació que puguin obtenir o difondre imatges o dades del menor.

La fase d'audiència o de judici oral finalitza amb la *sentència* del jutge de menors, que pot ser de conformitat amb la mesura demanada per l'acusació, segons preveu l'article 36 LORPM, o, en cas de no conformitat, la que resulti després d'haver practicat les proves proposades per les parts i admeses pel jutge.

D'acord amb l'article 39 LORPM, la sentència ha de contenir el pronunciament del jutge, absolutori o condemnatòri. Si és condemnatòri, el jutge ha d'indicar la mesura o mesures imposades i la seva durada, i s'ha de pronunciar sobre la responsabilitat civil.

III. La competència del jutge de menors, l'actuació del ministeri fiscal, el paper de la defensa

1. La competència dels diferents òrgans judicials de menors

En l'àmbit de la jurisdicció de menors, hi participen i hi tenen competències diferents òrgans judicials.

La *competència objectiva i funcional* d'aquests òrgans judicials és la següent:

- a) Els *jutjats de menors*. Tenen jurisdicció provincial i seu a la capital de la província. En una mateixa província pot haver-hi més d'un jutjat de menors. Són competents per conèixer en primera instància de tots els fets delictius comesos per majors de 14 anys i menors de 18, excepte els atribuïts al Jutjat Central de Menors de l'Audiència Nacional (art. 2.1 LORPM).
- b) El *Jutjat Central de Menors de l'Audiència Nacional*. És únic per a tot Espanya i té la seu a Madrid. Coneix en primera instància dels fets delictius de terrorisme comesos en qualsevol part de l'Estat pels majors de 14 anys i menors de 18, previstos en els articles 571 a 580 CP (art. 2.4 LORPM). També és de la seva competència el coneixement dels delictes comesos pels menors d'edat a l'estranger quan d'acord amb la Llei orgànica del poder judicial i els tractats internacionals signats per Espanya el seu coneixement li correspongui a la jurisdicció espanyola.
- c) Les *audiències provincials*. Coneixen del recurs d'apel·lació contra les sentències i interlocutòries dictades pels jutges de menors de la província (art. 41.1 i 3 LORPM).

- d) La *Sala Penal de l'Audiència Nacional*, que coneix del recurs d'apel·lació contra les sentències i interlocutòries dictades pel jutge central de menors (art. 41.4 LORPM).
- e) La *Sala Segona del Tribunal Suprem*, que coneix del recurs de cassació per a la unificació de doctrina contra les sentències dictades en apel·lació per l'Audiència Nacional i per les audiències provincials, sempre que la mesura imposada sigui alguna de les previstes en l'article 10 de la LORPM (art. 42 LORPM).

Pel que fa a *la competència territorial*, els jutges de menors coneixen de tots els fets delictius (exclosos els de terrorisme dels art. 571 a 580 CP) comesos en la seva província. En cas que el menor hagi comès fets delictius en diferents províncies, la Llei ha previst en l'article 20.3 que el jutge competent per conèixer de tots aquests fets en un únic procediment és el del lloc de residència del menor.

Per la seva banda, el jutge central de menors té competència exclusiva amb relació als delictes de terrorisme (art. 571 a 580 CP) comesos per un menor de 14 a 18 anys, en qualsevol lloc de l'Estat, i també dels comesos per un menor d'aquesta edat a l'estranger si d'acord amb la Llei orgànica del poder judicial i els tractats internacionals signats per Espanya el seu coneixement li correspon a la jurisdicció espanyola.

Els jutges de menors i el jutge central de menors també són competents per resoldre sobre *les responsabilitats civils* derivades dels fets delictius comesos pels majors de 14 anys i menors de 18, d'acord amb el que estableixen els art. 2.2, 39.1 i 61 i següents LORPM.

Per acabar, els jutges de menors i el jutge central de menors també són competents per a *l'execució de les sentències*, segons disposen els articles 2.1 i 44 LORPM.

2. *L'actuació del ministeri fiscal*

El ministeri fiscal té atribuïdes per la LORPM unes funcions molt importants, durant el procediment i en la fase d'execució de les mesures. Per aquest motiu, la disposició final quarta d'aquesta llei estableix que «en totes les fiscalies hi ha d'haver una Secció de Menors composta pels membres de la carrera fiscal, especialistes, amb les dotacions de funcionaris administratius que siguin necessaris, segons es determini per reglament».

La intervenció del ministeri fiscal està recollida en molts articles al llarg de la Llei, però són especialment rellevants els articles 6, 16, 23 i 44.

De la lectura conjunta d'aquests articles es pot dir que el fiscal, en la jurisdicció de menors, ostenta un doble paper, com a *promotor de l'acció penal* en defensa de la legalitat i com a *protector dels interessos del menor*.

La mateixa Circular 1/2000, 18 de desembre, de la Fiscalia General de l'Estat, relativa als criteris d'aplicació de la Llei orgànica 5/2000, reconeix «que el Fiscal s'ubica en una posició de difícil articulació, ja que ha de compatibilitzar l'exercici de l'acció penal amb la defensa dels drets dels menors, la vigilància de les actuacions que s'han d'efectuar en el seu interès i l'observança de les garanties del procediment».

D'acord amb els articles esmentats anteriorment, corresponen al ministeri fiscal les funcions següents:

2.1. La instrucció dels procediments pels fets delictius comesos pels majors de 14 anys i menors de 18

Aquesta funció està recollida en l'article 16 LORPM i és, sense cap dubte, la més important de totes les que atorga aquest text legal al ministeri fiscal.

El fiscal de menors és qui té la competència *per incoar l'expedient* a partir de la notícia que, per les vies enumerades en l'article 16.2, l'informen de l'existència d'uns fets constitutius d'infracció penal presumptament comesos per un/s menor/s d'edat.

El fiscal també té la possibilitat de no incoar l'expedient, si malgrat haver tingut coneixement d'uns fets presumptament delictius considera que el cas està dins dels límits legals de l'article 18 LORPM: primer fet del menor, consistent en una falta (a partir de la reforma del CP de 2015 aquesta referència s'ha d'entendre feta als delictes lleus), o en un delicte menys greu sense violència o intimidació, que li permeten aplicar el principi d'oportunitat i *desistir* d'incoar l'expedient.

Durant la fase d'instrucció el fiscal està facultat per:

1. Custodiar les peces, els documents i els efectes que li hagin estat remesos.
2. Practicar, si escau, les diligències que consideri pertinents per comprovar el fet delictiu i la responsabilitat del menor en la seva comissió.
3. Dirigir personalment la investigació dels fets i ordenar que la policia judicial practiqui les actuacions necessàries per comprovar els fets i la participació del menor.
4. No obstant això, el fiscal no pot practicar ni ordenar per si mateix diligències restrictives de drets fonamentals (per exemple, entrada i escorcoll de domicili o intervencions de comunicacions), sinó que ha sol·licitar-les al jutge de menors, el qual pot resoldre el que consideri oportú. El fiscal sí que pot ordenar, en canvi, la detenció preventiva.

2.2. La formulació de l'acusació contra el menor

A més de ser l'instructor de la causa, el ministeri fiscal *ha d'exercir l'acusació* (sense perjudici de l'acusació particular que també pot exercir el perjudicat) si en finalitzar la instrucció considera que hi ha prou indicis contra el menor i no hi ha cap motiu que fonamenti sol·licitar al jutge de menors el sobreseïment de la causa (art. 30 LORPM).

2.3. La defensa dels interessos del menor

El fiscal també ha de vetllar pels interessos del menor, funció que es concreta, d'acord amb l'article 6 LORPM, en:

1. La defensa dels drets que les lleis reconeixen als menors
2. La vigilància de les actuacions que s'han d'efectuar en interès dels menors
3. L'observança de les garanties del procediment

2.4. La participació en el control de l'execució de les mesures

El control de l'execució de les mesures imposades li correspon al jutge de menors, però la Llei també ha donat amplies funcions al ministeri fiscal, al qual el jutge de menors ha de donar coneixement previ en molts tràmits. L'article 44 LORPM, quan regula la competència judicial en fase d'execució, estableix que el jutge de menors ha d'escoltar al ministeri fiscal (apartat 1) i que per exercir el control de l'execució de les mesures pot actuar a instància del ministeri fiscal (apartat 2).

3. *El paper de la defensa*

D'acord amb l'article 24.2 de la Constitució espanyola, que estableix que tothom té «dret a la defensa i a l'assistència de lletrat», i d'acord amb la Convenció dels Drets de l'Infant de 1989 (art. 40.2 ii), que reconeix que el menor acusat d'un fet delictiu ha de tenir «assistència jurídica en la preparació i presentació de la seva defensa», la LORPM ha reconegut el dret del menor a l'assistència lletrada en el procés.

L'assistència lletrada és preceptiva a partir de dos moments diferents:

- a) *Si el menor és detingut*, des del mateix moment de la detenció, segons disposa l'article 17.1 LORPM, que remet als drets reconeguts al detingut en l'article 520 de la Llei d'enjudiciament criminal, entre els quals està el dret a ser assistit per un lletrat. El menor o els seus representants legals poden nomenar el lletrat que considerin oportú i, en cas que no el nomenin, se li ha d'assignar un lletrat d'ofici, el qual ha de ser present en totes les declaracions del menor mentre estigui en situació de detingut (art. 17.2) i amb el qual es pot entrevistar *reservadament* abans i després de l'acte de declaració.
- b) Si el menor no és detingut, el dret a l'assistència lletrada neix *des del mateix moment que el fiscal de menors decideix incoar l'expedient* al menor, segons disposa l'article 22.1 LORPM.

Per a la designació de lletrat, l'apartat 2 del citat article 22 LORPM preveu que «el fiscal ha de requerir el menor i els seus representants legals perquè designin un lletrat en el termini de tres dies, i advertir-los que, si no ho fan, serà nomenat d'ofici d'entre els integrants del torn d'especialistes del col·legi d'advocats corresponent. Una vegada produïda la designació, el fiscal l'ha de comunicar al jutge de menors».

Cal especificar que els advocats que vulguin estar integrats en el torn d'ofici de defensa de menors han d'haver obtingut prèviament l'especialització en la matèria que atorga cada col·legi als lletrats que han superat els cursos homologats de formació que organitzen els mateixos col·legis d'advocats i que determina la disposició final quarta, apartat tercer LORPM.

IV. Les víctimes i els perjudicats i l'acusació particular

1. Els drets de les víctimes i els perjudicats

La LORPM, en la seva redacció original, no va regular prou els drets de les víctimes i dels perjudicats. La Llei impedia l'acusació particular i només recollia alguna participació del perjudicat durant el procés en el cas dels delictes més greus.

Amb les reformes posteriors de la LORPM, especialment les produïdes per la Llei orgànica 15/2003, i per la Llei orgànica 8/2006, les possibilitats de participació de la víctima o el perjudicat en el procediment de menors són similars a les del procediment penal d'adults.

D'acord amb l'article 4, les víctimes i els perjudicats pel delictes o la falta comesa pel menor tenen uns drets pels quals «el Ministeri Fiscal i el jutge de menors han de vetllar en tot moment», que són els següents:

1. Tenen dret a *ser informats de manera immediata de les mesures d'assistència a les víctimes* que preveu la legislació vigent. És a dir, l'assistència prevista en la *Llei 35/1995, d'ajudes i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual*, i en la *Llei 1/1996, de 10 de gener, d'assistència jurídica gratuïta*.
2. Tenen dret a *personar-se i ser part en la causa*, per a la qual cosa el secretari judicial els ha d'informar en els termes que preveuen els articles 109 i 110 de la Llei d'enjudiciament criminal, i informar-los del seu dret a nomenar un advocat o a instar el nomenament d'un advocat d'ofici en el cas que siguin titulars del dret a l'assistència jurídica gratuïta. Si es personen en la causa per exercir l'acció penal com a acusació particular tenen les facultats i els drets reconeguts en l'article 25 LORPM.
3. Tenen dret a ser informats que si no es personen en la causa i no fan renúncia ni reserva d'accions civils, el ministeri fiscal exercirà l'acció de responsabilitat civil en el seu nom.
4. Tenen dret que el secretari judicial els comuniqui, tant si s'han personat a la causa com si no ho han fet, totes les resolucions que adoptin tant el Ministeri Fiscal com el jutge de menors que puguin afectar els seus interessos.
5. Tenen dret de ser informats si el ministeri fiscal, per l'aplicació del que disposa l'article 18 LORPM, desisteix de la incoació de l'expedient, per poder exercir les accions civils davant la jurisdicció civil.
6. Finalment, també tenen dret que el secretari judicial els notifiqui per escrit la sentència, encara que no s'hagin personat com a part en el procediment.

2. L'exercici de l'acusació particular

Com hem vist, la Llei Orgànica 5/2000, originàriament, impedia l'acusació particular. Només podia exercir l'acusació el ministeri fiscal.

A partir de la reforma introduïda per la Llei orgànica 15/2003, i d'acord amb l'article 25, es poden personar en el procediment com a acusadors particulars «les persones directament ofeses pel delictes, els seus pares, els seus hereus o els seus representants legals si són menors d'edat o incapaços». Això implica que el jutge de menors, a l'hora d'imposar una mesura i la seva durada, ja no està limitat pel que sol·licita el ministeri fiscal, sinó que pot imposar la que demani l'acusació particular, encara que sigui més greu que la sol·licitada pel fiscal.

L'acusació particular ha de personar-se en la causa mitjançant advocat. Un cop admesa pel jutge de menors la personació, l'acusador particular té els drets següents:

- a) Instar la imposició de les mesures definitives a què es refereix la llei (incloses les mesures cautelars durant la instrucció)
- b) Tenir vista de les actuacions i ser notificat de les diligències que se sol·licitin i es determinin
- c) Proposar proves que versin sobre el fet delictiu i les circumstàncies de la seva comissió, excepte pel que fa a la situació psicològica, educativa, familiar i social del menor
- d) Participar en la pràctica de les proves, ja sigui en fase d'instrucció o en fase d'audiència
- e) Ser escoltat en tots els incidents que es tramitin durant el procediment
- f) Ser escoltat en cas de modificació o de substitució de mesures imposades al menor
- g) Participar en les vistes o audiències que es realitzin
- h) Formular els recursos procedents d'acord amb la llei
- i) Tenir coneixement de totes les actuacions substanciades de conformitat amb la llei
- j) Intervenir en tots els tràmits en defensa dels seus interessos

V. El règim dels recursos

1. Recursos contra les resolucions dels jutges de menors

Els recursos previstos són els següents:

- a) D'acord amb l'article 41.2 LORPM, contra les *interlocutòries i les provisions* dels jutges de menors es pot interposar *recurs de reforma davant el mateix jutjat*, en el termini de tres dies a partir de la notificació.
- b) *Contra les interlocutòries* del jutge de menors que resolen un recurs de reforma o contra les que posen fi al procediment o resolen l'incident dels articles 13, 28, 29 i 40 LORPM, s'hi pot interposar *recurs d'apel·lació* davant l'audiència provincial pels tràmits que regula la Llei d'enjudiciament criminal per al procediment abreujat.
- c) *Contra les sentències* dictades pels jutges de menors s'hi pot interposar *recurs d'apel·lació* davant l'audiència provincial corresponent, o davant la Sala Penal

de l'Audiència Nacional si es tracta de sentències dictades pel jutge central de menors.

El recurs s'ha d'interposar davant del jutge que hagi dictat la sentència en el termini de cinc dies a comptar de la seva notificació, i l'ha de resoldre l'audiència o la Sala amb la celebració prèvia d'una vista pública, llevat que l'interès de la persona imputada o de la víctima aconsellin que se celebri a porta tancada.

2. Recursos contra les resolucions dels secretaris judicials

Segons l'article 41.5 LORPM, contra les resolucions dictades pels secretaris judicials dels jutjats de menors s'hi poden interposar els mateixos recursos que els previstos en la Llei d'enjudiciament criminal.

3. Recurs de cassació per a la unificació de doctrina

D'acord amb l'article 42 LORPM, es pot interposar *recurs de cassació* per a la unificació de doctrina davant la Sala Segona del Tribunal Suprem, contra les sentències dictades en apel·lació per l'Audiència Nacional i per les audiències provincials, quan es compleixin els dos requisits següents:

- a) Que la sentència dictada en apel·lació ho siguin en relació amb alguna de les mesures a què es refereix l'article 10 LORPM, és a dir, una mesura d'internament en règim tancat pels fets delictius més greus (els previstos a l'art. 9.2 LORPM o qualsevol dels previstos en el mateix art. 10).
- b) Que hi hagi contradiccions entre la sentència dictada en apel·lació objecte del recurs de cassació i altres sentències dictades en apel·lació anteriorment o sentències del Tribunal Suprem, respecte de fets i valoracions de les circumstàncies del menor que, encara que siguin substancialment iguals, hagin donat lloc a pronunciaments diferents.

VI. El tractament legal de la responsabilitat civil

1. Les persones responsables civilment

La comissió d'un fet delictiu que provoqui danys o perjudicis a altres persones, a més de generar una responsabilitat penal, també és causa de responsabilitat civil, és a dir, de l'obligació de respondre dels danys causats per la via de la restitució, de la reparació del dany i/o de la indemnització dels perjudicis materials i morals.

Els articles 61.3 i 63 LORPM estableixen les persones que han de respondre civilment pels danys i perjudicis causats per fets delictius el responsable de la comissió dels quals sigui un major de 14 anys i menor de 18, que són:

- a) El menor o menors responsables dels fets.
- b) La llei ha establert que també ha de respondre *sempre i solidàriament* amb el menor, els pares, els tutors, els acollidors i els guardadors legals o de fet, per aquest ordre. Això significa que el perjudicat pot reclamar els danys, indistintament, al menor o a la persona que estigui exercint la seva guarda en el moment dels fets.

L'únic que permet la llei és que si la persona que respon «no ha afavorit la conducta del menor amb dol o negligència greu, la seva responsabilitat podrà ser moderada pel jutge», és a dir, pot ser rebaixada la quantia, però sempre ha de respondre amb el menor.

- c) Finalment, si hi ha alguna asseguradora que hagi assumit el risc de les responsabilitats pecuniàries derivades dels actes dels menors, aquesta asseguradora és *responsable civil directa* fins al límit de la indemnització legalment establerta o convencionalment pactada.

2. Informació al/s perjudicat/s del dret a exercir l'acció civil

L'article 2.2 LORPM estableix que els jutges de menors també són competents per resoldre sobre les responsabilitats civils derivades dels fets delictius comesos pels majors de 14 anys i menors de 18.

Per aquest motiu, l'article 16.4 LORPM estableix que quan el ministeri fiscal incoï l'expedient a un menor i notifiqui la incoació al jutge de menors, aquest ha d'obrir una peça separada de responsabilitat civil per a cadascun dels fets delictius imputats.

D'altra banda, el ministeri fiscal, un cop ha incoat l'expedient, ha de notificar-lo a les persones que apareguin com a perjudicades i els ha de posar en coneixement del dret que tenen d'exercir les accions civils que els corresponguin, i de personar-se davant el jutge de menors en la peça de responsabilitat civil (art. 22.3 LORPM). També està prevista aquesta mateixa informació de drets la doni el secretari judicial als perjudicats (art. 64.1 LORPM).

3. L'exercici de l'acció de responsabilitat civil

Segons l'article 61.1 LORPM, l'acció de responsabilitat civil contra el menor i la resta d'obligats a respondre amb ell, l'ha d'exercir sempre el ministeri fiscal, llevat que:

- a) El perjudicat renunciï expressament a l'acció de responsabilitat civil
- b) El perjudicat decideixi exercir-la pel seu compte en el termini d'un mes des que se li notifica l'obertura de la peça separada de responsabilitat civil
- c) El perjudicat se la reservi per exercir-la davant l'ordre jurisdiccional civil d'acord amb els preceptes del Codi civil i de la Llei d'enjudiciament civil

4. El procediment de responsabilitat civil

Les regles de tramitació de la peça de responsabilitat civil estan en l'article 64 LORPM i són les següents:

- 1) Tan aviat com el jutge de menors rebi l'informe de la incoació de l'expedient pel ministeri fiscal, ha d'ordenar obrir, simultàniament amb el procés penal principal, una peça separada de responsabilitat civil; el secretari judicial ha de notificar als perjudicats el seu dret a ser part en aquesta peça.
- 2) En la peça de responsabilitat civil s'hi poden personar (amb advocat) els perjudicats que hagin rebut la notificació i també els qui es considerin com a tals. També les companyies asseguradores que es considerin parts interessades, dins

del termini per a l'exercici de l'acció civil. En l'escrit de personació, han d'indicar les persones que consideren responsables dels fets comesos i contra les quals pretenen reclamar.

- 3) El secretari judicial ha de notificar al menor i als seus representants legals, si escau, la seva condició de possibles responsables civils.
- 4) Una vegada personats els presumptes perjudicats i responsables civils, el jutge de menors ha de resoldre sobre la seva condició de parts, i el procediment ha de continuar per les regles generals. D'acord amb l'article 39.1 LORPM, quan el jutge de menors dicta sentència també ha de resoldre i decidir, en la mateixa sentència, sobre la responsabilitat civil, i ha d'indicar, si escau, les quanties dels danys i de les indemnitzacions.

Punts clau

- La responsabilitat penal dels menors només és exigible als autors de fets delictius majors de 14 anys i menors de 18. Els menors de 14 anys no són responsables penalment.
- El procediment penal davant la jurisdicció de menors consta de tres grans fases: la instrucció, la fase intermèdia i el judici oral. Instrueix el fiscal de menors i jutja el jutge de menors. Es permet l'acusació particular i el menor ha de ser defensat per un lletrat.
- El jutge de menors també ha de pronunciar-se sobre la responsabilitat civil derivada dels fets delictius comesos. Els representants legals (pares, tutors) responen solidàriament amb el menor.

Bibliografia

DÍAZ-MAROTO y VILLAREJO, Julio; FEIJÓO SÁNCHEZ, Bernardo; POZUELO PÉREZ, Laura (2008). *Comentarios a la Ley Reguladora de la Responsabilidad Penal de los Menores*. Madrid: Thomson-Civitas.

ESCUELA JUDICIAL (2001). *La responsabilidad penal de los menores: aspectos sustantivos y procesales*. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

LÓPEZ SÁNCHEZ, Cristina (2003). *La responsabilidad civil del menor*. Madrid: Dykinson.

MONTERO HERNANZ, Tomás (2009). *La Justicia Juvenil en España. Comentarios y reflexiones*. Madrid: La Ley.

ORNOSA FERNÁNDEZ, María Rosario (2007). *Derecho penal de menores: Comentarios a la Ley Orgánica 5/2000, reformada por la Ley Orgánica 8/2006, y a su reglamento*. Barcelona: Bosch.